

A KIEGYZÉS RITUALIZÁCIÓJA: FERENC JÓZSEF MEGKORONÁZÁSA

RITUALIZATION OF THE COMPROMISE: THE CORONATION OF FRANCIS JOSEPH

Varga Bálint

PhD, tudományos munkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
varga.balint@btk.mta.hu

Kulcsszavak: koronázás, kiegyezés, Ferenc József, Andrássy Gyula, Deák Ferenc, ünnepi kultúra, szimbolikus politika

Keywords: coronation, compromise, Francis Joseph, Gyula Andrássy, Ferenc Deák, festive culture, symbolic politics

Minden politikai tett szükségszerűen valamilyen, szimbolikus tartalmakat előhívó rituálé formáját is ölti. Murray Edelman szerint a „ritus az érintetteket szimbolikusan beavatja valamely közös vállalkozásba. Kényszerítő formában felhívja a résztvevők figyelmét összetartozásukra, közös ügyeikre és érdekeikre, ezáltal erősítve a köztük meglévő egyformaságokat, ami elégedettséggel és örömmel tölti el őket” (idézi Pál, 2012).

A kiegyezés rituáléját vizsgálni azonban nem egyszerű feladat. Ennek oka, hogy a kiegyezés tágabb értelemben véve egy több évig tartó folyamatot, szoros értelemben véve pedig az 1867. évi XII. törvénycikk elfogadását jelentette. Egyik értelmezéshez sem volt könnyű a politikai rituálék eszköztárát társítani, mert a rituálé szükségszerűen egy bizonyos eseményhez, helyhez és időponthoz kötődik. (Nem véletlen, hogy a kiegyezésnek soha senki nem ünnepelte meg a konkrét évfordulóját, mivel ilyet nem lehetett találni.) Ezért a kiegyezés folyamata helyett abból az eseményből lett politikai rituálé, amely egyrészt a kiegyezés közvetlen következménye, másrészt pedig a szimbolikus politika egyik klasszikus megnyilvánulása volt: Ferenc József magyar királlyá való koronázása. Mivel a szimbolikus politikának konkrét eseményekre, helyszínekre és szereplőkre van szüksége, ezért a koronázás aktusa nemcsak a másfél száz évvel későbbi kutató, hanem a kortársak számára is megtestesítette a kiegyezést.

A kiegyezés és így Ferenc József koronázásának politikai rituáléját a szimbolikus politika 19. századi átalakulásának kontextusában lehet a legjobban értel-

mezni. Amint a politika a 19. század során rendiből nemzeti liberálissá alakult, a szimbolikus politika is hasonló változáson ment keresztül. Nyugat-Európában a napóleoni háborúk után kezdődött el az ünnepi kultúra átalakulása: a politikai rituálékat korábban domináló felekezeti, dinasztikus és rendi értékek mellett, majd azokat egyre inkább felváltva a nacionalista és liberális politika értékei kerültek középpontba. Németországban először 1814-ben, a lipcei csata első évfordulóján tartottak olyan ünnepséget, amelynek tárgya a nemzet volt. A következő évtizedekben a német történelem jeles alakjaihoz köthető jubileumok szolgálták hasonló tartalommal, majd 1859-ben, Friedrich Schiller születésének századik évfordulóján történt meg először, hogy egy adott napon az ekkor politikailag nem, de mentálisan létező Németország városaiban egyszerre rendeztek német nemzeti tartalmú ünnepségeket.

Az ünnepi kultúra átalakulása Magyarországon néhány évtizeddel a németországi után vált érezhetővé. A nemzeti emlékezetkultúra a reformkorban indult útjára. Egyrészt a már létező egyházi ünnepi kultúra, mindenekelőtt Szent István katolikus kultusza és ünnepe töltődött fel egyre inkább nemzeti tartalommal (ez a folyamat még több évtizedig tartott, mert a protestánsok számára egy katolikus szent kanonizálása nem ment egyszerűen) (Klimó, 2003). Másrészt új, eredetileg is nemzeti tartalmú rituálék szökkentek szárba; ezek a reformkorban még jellemzően egy adott személyhez kapcsolódó kultuszok voltak. A korszak néhány fontos figuráját, mint Liszt Ferencet és Kossuth Lajost, a mai sztárkultuszhoz hasonlítható rajongással vették körül (például fáklyásmenetet rendeztek tiszteletükre, amikor egy adott városba látogattak). A nacionalista politika rítusai egyszerre használták fel a korábbi tömegrendezvények mintáit (karneválok, körmenetek, fáklyás felvonulások), és voltak maguk is teljesen új, bár történetinek tetsző invenciók. A politikai rituálék nemzetiesedése, illetve egyes személyek megünneplése helyett már inkább események emlékezetéhez köthető módja (például március 15. megünneplése) végül a dualizmus évtizedei alatt teljesedett ki (Varga, 2017).

A kiegyezésre és a koronázásra tehát a szimbolikus politika magyarországi átalakulásának kezdeti fázisában került sor, amikor a dinasztikus és a nemzeti-liberális reprezentációs rezsimek még egymás mellett éltek. Szerencsésen egybeesett ezzel a kiegyezés és a koronázás politikai logikája, azaz a király és a nemzet kibékülése és összhangja.

Ferenc József 1848 decemberében került hatalomra, de koronázásra akkor nem került sor. A koronázás elmaradását a háborús körülmények mellett az is magyarázza, hogy valójában egyetlen osztrák császárt sem koronáztak meg. Ferencet ugyan 1792-ben Frankfurtban német-római császárrá koronázták (így II. Ferencként lett német-római császár), de az Osztrák Császárság 1804. évi kikiáltását nem követte újabb koronázás, azaz I. Ferencként nem koronázták meg. Az ő utódja, I. (magyar királyként V.) Ferdinánd sem élt a lehetőséggel, hogy osztrák császárként megkoronázzák, és Ferenc József is tartotta magát ehhez. Az „ősi

alkotmányosság” merevsége miatt a magyar politikai elit számára viszont csak egy törvényesen megkoronázott uralkodó volt legitim, ezért a kiegyezés logikus következménye volt Ferenc József megkoronázása, amire 1867. június 8-án került sor díszes külsőségek között. (Az 1860-as években többször is felmerült Ferenc József cseh királlyá való megkoronázása Prágában, de ez végül nem történt meg.)

A koronázás ceremóniája egy több évszázados rituálé szerint zajlott, amelynek néhány pontját a kor követelményeihez igazították, így egyszerre tükrözte a hatalom hagyományos (isteni) és modern (nemzeti) legitimitációját. Maga a koronázás a budai Nagyboldogasszony-templomban történt. A helyszín és a két koronázó személy közül az egyik, Simor János esztergomi érsek, hercegprímás, a magyar katolikus egyház feje, az uralkodó hagyományos, isteni legitimitációját jelképezte: akárcsak ősei, Ferenc József is Isten kegyelméből uralkodik a magyar szent korona országai felett. A másik koronázó személy egyszerre volt a hagyományos és a modern hatalomgyakorlás szimbóluma: Andrassy Gyuláról van szó, aki két közjogi funkcióval is bírt annak érdekében, hogy mindenki a számára kedveset láthassa meg benne. Andrassyt 1867 februárjában Ferenc József nevezte ki a kormány elnökének, de felelősséggel a magyar országgyűlésnek tartozott. A koronázást tehát a *miniszterelnök* Andrassy a nép (pontosabban a magyar politikai nemzet) nevében tette meg, ezzel a korszak liberális politikai elveit érvényesítve. Ferenc József számára viszont nem volt elfogadható, hogy egy, a nép által választott országgyűlésnek felelős személy koronáz meg egy uralkodót, ezért ő a *nádorhelyettes* Andrassytól fogadta el a koronát. Nádor ugyanis a korszakban nem volt (az utolsó nádor, István főherceg 1867 februárjában meghalt), ezért az országgyűlés Deák Ferenc javaslatára Andrassyt megválasztotta nádorhelyettesnek, aki így egy rendi intézmény nevében is cselekedett, amikor Ferenc József fejére helyezte a koronát. (A koronázási szertartásnak különös pikantériát az adott, hogy Andrassy 1848–1849-ben a forradalmi hadsereg katonatisztje és a Szemere-kormány diplomatája volt, ezért 1851-ben Ferenc József nevében halálra ítélték, és távollétében szimbolikusan ki is végezték [Gerő, 1988].)

A hagyományos és a modern legitimitáció kettőségét a koronázási menet helyszínei is mutatják. A rituálé a királyi uralmat szimbolizáló budai palotából indult. A koronázási menet innen a Nagyboldogasszony-templomba ment át, ahol megtörtént maga a koronázás aktusa. A menet innen a budai helyőrségi templomba tartott, ami a kiegyezés rendszere szerint az uralkodó vezénylete alatt maradt hadsereg révén a közvetlen uralkodói hatalomgyakorlást szimbolizálta. Újdonság volt, hogy a menet Budáról átment Pestre, az 1848-ban az ország fővárosává lett, a népképviselői országgyűlésnek otthont adó városba. A hagyományos királyi hatalmat szimbolizáló Budával tehát immár egyenrangú lett Pest, az országgyűlésnek, azaz a modern politikai nemzetnek helyet adó város. A Belvárosi templomnál a politikai nemzet képviselői előtt az uralkodó esküt tett az ország törvényeinek megtartására, majd a Lánchíd pesti hídfőjénél emelt dombra fello-

vagolva a négy égtáj felé suhintva az ország területének megtartását fogadta meg (Dux–Falk, 1867).

A király és a nemzet egységét a koronázási ceremónia számos pontja reprezentálta: követve az évszázados hagyományokat, a rituáléban az ország politikai elitje is részt vett, és látványosan hitet tett az uralkodó mellett. A ceremónia reprezentációjában keveredtek a nemzeti és a dinasztikus elemek. A koronázás színhelyei elsősorban magyar színekkel voltak díszítve, a résztvevők ruházata korábbi korok stílusaiból merített, azaz a nemzet (nemesség) múltját kívánta megjeleníteni (az eklektikus ruhaköltemények anakronizmusait persze kritika is érte). A koronázási ceremóniát nemcsak a nemzet politikai elitje használta fel ön-reprezentációra: a dinasztia is tudatosan törekedett arra, hogy az 1848–1849-ben megtépázott imázsát a rituálé során javítsa. Ennek leglátványosabb gesztusa az volt, hogy az uralkodó az ország által felajánlott készpénzajándékról lemondott a '48-as honvédek özvegyei és árvái számára. A ceremónia során az ekkor már igen népszerű bajor Erzsébet királynét reprezentálták a több helyen megjelenő kék-fehér színek, sőt az ünnepség néhány pontján még Ausztria piros-fehér színei is szerepet kaptak (a Nagyboldogasszony-templomban Liszt Koronázási misséjét az ilyen színekbe öltözött bécsi Hofkapelle zenekara adta elő). A koronázás – minden ódon hangulata mellett – jól mutatta a születőben lévő modern kultúrát: az ünnepség a magyar történelem első, tudatosan mediatisztált eseménye is volt, ahol fontos szerepet kaptak olyan modern technológiák, mint a fényképezés és a reklám (Tomsics, 2015).

A rendezők arra is figyeltek, hogy a helyi elitek is reprezentálva legyenek a rituálé során. A vármegyék, városok és egyéb közigazgatási egységek két ponton kapcsolódtak be a koronázási ünnepségbe: a koronázódomb építéskor megjeleníthették a számukra fontos múltat, a ceremónia során pedig küldöttséggel képviselthették magukat.

A koronázási domb a szertartás szimbolikájának egyik központi eleme volt. Mivel Pesten korábban nem volt koronázás, ezért újonnan kellett koronázódombot építeni. A Szapáry Antal főudvarmester-helyettes vezetése alatt álló koronázási szervezőbizottság ötlete nyomán a domb feltöltését az ország törvényhatóságaiól származó, történetileg nevezetes helyekről származó földdel végezték el. Ez az eljárás a historizmus korára olyannyira jellemző hagyományfetalálás jó példája. Azonban az a tény, hogy a törvényhatóságok kevesebb mint fele (konkrétan 42) küldött ténylegesen történelmileg jelentősnek tekintett helyről földet, jól mutatja, hogy a historizmus társadalomszemlélete még nem hatotta át a vármegyei és városi elitek egészét. (Fél évszázaddal később, 1916-ban, IV. Károly koronázásakor már az összes törvényhatóság történelmileg nevezetes helyről küldött földet.) A beküldött földek származási helye meglehetősen eklektikus képet mutat: különösen az északkeleti vármegyék előszeretettel választottak az anonymsi honfoglalás-hagyományhoz köthető helyszíneket, népszerű volt Szent István és László,

illetve több erdélyi fejedelem figurája, Komárom megye pedig Erzsébet királynéhoz kötődő helyszínt választott, ezzel egyszerre fejezte ki a dinasztia iránti lojalitását és a magyar nemzeti elvárásokat is. Az 1848–1849-es forradalom és háború még elég érzékeny téma volt ahhoz, hogy csak két törvényhatóság küldjön ahhoz kapcsolódó földet. Arad vármegyéről és városról van szó, ezek viszont a legérzékenyebb helyszínt, a világosi mezőt választották. Döntésüket konkrétan nem indokolták meg, de a kortársak számára nem is volt kétséges, hogy mit jelent Világos. A magyar állameszme potenciális kritikusaik irányítása alatt álló törvényhatóságok (tehát leginkább az erdélyi román és szász vidékek) közül Naszódra a dinasztikus lojalitást, a regionális és etnikai identitást egyszerre jelképező határövezredhez kapcsolódó helyszínről küldtek földet, míg a szász székek leginkább nem jelölték meg a föld eredetét (Pál, 2012). A koronázási domb szimbolikája tehát jól mutatta, hogy a helyi elitek sokféleképpen képzelik el a nemzeti múltat, de leginkább arra világított rá, hogy ami a fővárosban fontos (a nemzeti múlt megjelenítése), az nem biztos, hogy helyi szinten is jelentős (hiszen a törvényhatóságok fele nem bajlódott azzal, hogy elgondolkozzon a nemzeti múlt helyben megtalálható emlékeiről).

A törvényhatóságokat továbbá arra szólították fel, hogy három lovasból álló bandériummal reprezentálják az adott törvényhatóságot. A kor szokásai szerint ezeknek a lovasoknak a ruházata és a lovak felszerelése is egymással versengve mutatta be küldőik anyagi és kulturális színvonalát. A törvényhatóságok nagy része eleget is tett a felhívásnak, sőt számos törvényhatóság több lovast is küldött. Erdélyi törvényhatóságai viszont igencsak foghíjasan képviseltették magukat. Egyes törvényhatóságok anyagi okokra hivatkoztak (így tett például Fogaras vidéke), mások viszont azt érzékeltették, hogy illegitimnek tartják Erdély és Magyarország unióját, illetve az alkotmányos viszonyoknak az Erdélyben ekkor még vissza nem állított voltát. Így végül a szász székek és vidékek, a román lakosságú Naszód és Fogaras, illetve több székely szék sem küldött bandériumot a koronázásra. Egyetlen szász székként Brassó küldött bandériumot, ez viszont nem érkezett meg időben a ceremóniára (a fővárostól igen messze levő várossal ekkor még nem volt vasúti összeköttetés), így a koronázás az erdélyi szász és román elit nélkül zajlott le (Pál, 2008).

Annak ellenére, hogy a pest-budai koronázással Ferenc József horvát-szlavón királlyá is vált, a horvát politikai elit reprezentánsai bojkottálták a ceremóniát. Ennek oka az volt, hogy a horvát politikai vezető réteg a kiegyezésben Horvátország számára veszélyes aktust látott, mert attól félt, hogy Horvátország teljesen Magyarországra lesz integrálva. Beszédes, hogy egy évvel korábban állították fel Zágrábban Josip Jellašić bán szobrát, ami explicit azt üzenté, hogy Zágráb nem kér a magyarokkal való közösködésből. Ferenc József azonban 1867 tavaszán arra utasította a horvát parlamentet, hogy egyezzen ki a magyar országgyűléssel; erre a horvátok nem voltak hajlandóak, ezért az uralkodó feloszlatta a horvát

parlamentet, amely így nem tudott senkit sem küldeni a koronázásra. (Egy évvel később aztán megtörtént a horvát–magyar kiegyezés, és utólag kiállították a koronázási hitlevél horvát nyelvű verzióját is [Sokcsevits, 2011]).

A perifériák (Horvátország és Erdély egyes részei) bojkottja mellett eltörpült az, hogy néhány, Magyarország teljes függetlenségéhez ragaszkodó magyar országgyűlési képviselő látványosan nem vett részt a koronázási ünnepségen. Annak ellenére, hogy a kiegyezést a magyar politikai elit sokkal több tagja tartotta károsnak, országgyűlési reprezentánsaik többsége azonban jelenlétével adta áldását az új rendszerre, még ha annak részleteivel nem is értett egyet.

Így tehát hiába volt a nemzet és az uralkodó egységét szimbolizáló ünnepség kulisszái mögött a nemzeti egység valójában törekeny, a szervezők gondoskodtak arról, hogy az esemény szimbolikájával a nézők ne ezt a törekenységet, hanem a grandiozitást, a nemzet dicső múltját, és az uralkodóházzal létrejött harmónia miatt a nemzet fényes jövőjét lássák meg a ceremóniában.

IRODALOM

- Dux A. – Falk M. (1867): *Koronázási emlékkönyv 1867. Junius 8.* Pest: Deutsch testvérek, <http://mek.oszk.hu/09800/09839/>
- Gerő A. (1988): *Ferenc József, a magyarok királya.* Budapest: Novotrade
- Klimó, Á. von (2003): *Nation, Konfession, Geschichte. Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext, 1860–1948. (Südosteuropäische Arbeiten 117)* München: Oldenbourg
- Pál J. (2008): „Méltó föld” a koronázási dombhoz. Erdély és az 1867. évi koronázási ünnepségek. In: Czoch G. – Horváth G. K. – Pozsgai P. (szerk.): *Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára.* Budapest: Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 447–470.
- Pál J. (2012): Ünnepek és emlékezet. A dualizmus korának koronázási ünnepségei és a koronázási domb szimbolikája I–II. *Korunk*, 23, 9, 85–91., http://epa.oszk.hu/00400/00458/00584/pdf/EPA00458_korunk_2012_09_085-091.pdf 23, 10, 59–65. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00585/pdf/EPA00458_korunk_2012_10_059-065.pdf
- Sokcsevits D. (2011): *Horvátország a 7. századtól napjainkig.* Budapest: Mundus Novus
- Tomsics E. (2015): *Kacagány és camera. Az 1867-es koronázás fényképei a Magyar Nemzeti Múzeumban.* Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum
- Varga B. (2017): *Árpád a város fölött. Nemzeti integráció és szimbolikus politika a 19. század végének Magyarországon.* Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet